

УДК 342.9

*О. О. Шкута**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри галузевого права
Херсонського державного університету*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ЗАСОБУ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТ

Серед важливих завдань кримінально-виконавчої системи сьогодення слід виокремити забезпечення процесу запобігання вчиненню засудженими нових кримінальних правопорушень, що визначено чинним законодавством (Кримінальним кодексом України (далі – КК України), Кримінально-виконавчим кодексом України (далі – КВК України)) та схвалено Указом Президента України від 08 листопада 2012 р. № 631/2012 «Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України», що передбачає не лише збільшення обсягів бюджетних асигнувань, що виділяються на утримання і розвиток кримінально-виконавчої системи, а й проведення комплексу інших організаційних, правових і соціальних заходів.

На виконання цього завдання адміністрація Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України) вживає низку заходів, серед яких такі: розробка сучасних технічних засобів забезпечення режиму, нових форм проведення соціально-виховної роботи, залучення засуджених до праці, загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, розвиток дистанційної форми здобуття ними вищої освіти тощо [13].

Як показує практика, забезпечення реалізації вказаної мети можна досягти роботою за двома напрямками. Перший – недопущення злочинів з боку засуджених під час відбування покарання. Цю мету вважають досягнутою в тому випадку, коли засуджений позбавлений можливості вчинити новий злочин. Другим напрямком є запобігання вчиненню нових злочинів з боку колишніх засуджених та інших осіб.

Аналіз сучасних наукових праць у сфері протидії злочинності в місцях несвободи таких авторів, як О.І. Богатирьова, І.Г. Богатирьов, О.М. Джужа, О.Г. Колб, І.М. Копотун, Ю.М. Орел та інших засвідчив важливу роль професійної підготовки персоналу зазначених установ під час реалізації запобіжної функції кримінально-виконавчої системи. Саме поєднання кадрового й ресурсного забезпечення досліджуваної системи дозволяє ефективно реалізовувати її основні функції.

Водночас не можна не враховувати й сучасні процеси, що відбуваються у кримінально-виконавчій системі України. Зокрема, з покладенням на уповноважені органи з питань пробації функцій

щодо підготовки засуджених до звільнення з установ виконання покарань (під час реалізації пенітенціарної пробації), постає питання про включення названих інституцій до системи спеціальних суб'єктів протидії злочинності в місцях несвободи Міністерства юстиції України.

Дослідження акцентують увагу на необхідності проведення моніторингу рівня постпенітенціарної злочинності, рівень якої за попередніми підрахунками вчених становить близько 65%.

Така пропозиція вітчизняних науковців є слушною, адже показник рецидивної злочинності визнається одним із критеріїв ефективності кримінально-виконавчої політики також і зарубіжними вченими. А.І. Сичов вважає необхідною розробку й педагогічне обґрунтування комплексу виховних методів, що сприяють усвідомленню правопорушниками неправильності негідної поведінки, формуванню в них мотивації чесного способу життя, а також науково-методичного забезпечення навчально-виховного процесу не лише під час відбування покарання, а й у період постпенітенціарної адаптації [17].

До речі, серед важливих техніко-превентивних заходів стабілізації стану оперативної обстановки місць несвободи Міністерства юстиції України є забезпечення переходу від тримання засуджених у гуртожитках казарменого типу до блочного (камерного) їх розміщення зі збільшенням норми житлової площі на одного засудженого шляхом технічного переоснащення й реконструкції установ виконання покарань, будівництва нових та реконструкції існуючих слідчих ізоляторів, удосконалення енергозберігаючих технологій.

Вказані пропозиції підтримуються вітчизняними вченими у галузі пенітенціарної кримінології [7; 8; 11].

Крім того, за сучасних умов реформування кримінально-виконавчої системи України під егідою Міністерства юстиції потребує перегляду політика щодо диференційованих категорій засуджених (жінок, неповнолітніх, засуджених до довічного позбавлення волі тощо), спрямована на їх виправлення та ресоціалізацію. Тому ми підтримуємо тих учених-пенітенціаристів, які підтримують створення для цього взагалі нових видів установ, наповнюваність яких не повинна перевищувати 150–200 засуджених.

Водночас узагальнення досліджень певної групи вчених дало підставу наголосити на продовженні пошуку та використання нових форм і методів виправлення та ресоціалізації засуджених, організаційних механізмів соціальної роботи з ними, закріпленні в кримінально-виконавчому законодавстві України соціальної, психолого-педагогічної роботи із засудженими як основних засобів їх виправлення і ресоціалізації. І насамкінець, диференціювати тримання засуджених залежно від ступеня й характеру суспільної небезпеки вчинених ними злочинів, поведінки під час відбування покарання, кримінального досвіду [2; 1; 3; 4; 5; 6; 18].

Зарубіжний учений І.М. Смирнов у своїх працях дійшов висновку, що поліпшення планування можливе на основі узагальнення досвіду роботи і широкого використання досягнень науки, а також з'ясування співробітниками сутності та змісту цієї складної управлінської діяльності та випробовуваних у ній форм і методів [15, с. 20]. Таку думку поділяє і І.С. Кара, розробивши диференціацію заходів запобігання кримінальним правопорушенням серед осіб, звільнених від відбування покарання, з випробуваннями, включивши в них загальносоціальні та індивідуальні заходи [9, с. 20–24].

Цінність вищезазначених наукових поглядів полягає в тому, що в них міститься універсальний кримінологічний підхід до запобігання кримінальним правопорушенням не лише серед засуджених у місцях несвободи, а й засуджених до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі та звільнених умовно-достоюково.

Тому серед нових суб'єктів запобіжної діяльності за сучасних умов постають уповноважені органи з питань пробації. У зв'язку з тим, що згідно із Законом України «Про пробацію» [14] пробація диференційована на досудову, наглядову й пенітенціарну, оптимізації в контексті взаємодії уповноважених органів з питань пробації з відповідними суб'єктами запобігання злочинам (органами досудового розслідування, судом, установами виконання покарань) потребує кожен із названих напрямів. Доцільною, на нашу думку, видається пропозиція учених щодо відновлення інституту прокурорського нагляду як одного з головних засобів забезпечення законності та дотримання прав і свобод засуджених [12; 19].

У зв'язку з необхідністю послідовного впровадження, починаючи із 2015 р., уповноважених органів з питань пробації, на нашу думку, учені-пенітенціаристи спільно з Міністерством юстиції України (ураховуючи при цьому пропозиції практичних працівників уповноважених органів з питань пробації) мають розробити цільову програму на 3–5 років, що передбачає розвиток вітчизняних органів з питань пробації з урахуванням україн-

ських реалій (соціально-економічного становища в державі, судової практики, рівня фінансування Міністерства юстиції, криміногенної ситуації як у країні загалом, так і в кримінально-виконавчій системі зокрема тощо). Водночас не відкидаємо, що термін реформ може бути відкорегований (як у більший, так і менший бік) у процесі науково-практичного та громадського обговорення й схвалення.

Варто визнати, що організовані злочинні угруповання в місцях позбавлення волі та на волі пов'язані між собою й по суті підпорядкували своєму впливу все внутрішнє життя установ виконання покарань. У зв'язку із цим першочерговим завданням відомчої кримінально-виконавчої науки є розроблення організаційно-правових заходів щодо нейтралізації впливу організованих злочинних співтовариств на засуджених і співробітників кримінально-виконавчих установ.

Специфіка запобігання злочинності комплексними засобами кримінально-виконавчої системи України, на відміну від суто спеціально-кримінологічних та оперативно-розшукових, які проводяться уповноваженими на це оперативними підрозділами, передбачає звернення до вихідних засад підготовки майбутніх фахівців для кримінально-виконавчої системи, які у майбутньому й будуть суб'єктами запобіжної діяльності.

Як справедливо із цього приводу зазначено в сучасних кримінологічних дослідженнях кримінально-виконавчої проблематики, «однією з причин неефективності системи організації виховного впливу на засуджених, нагляду за їх поведінкою, оперативного обслуговування, охорони виправних колоній, профілактики ускладнень оперативної обстановки і запобігання злочинам є низький рівень професійної підготовки персоналу. У підсумку процес виконання покарання має професійні хиби, що призводять до проблем у забезпеченні різних напрямів службової діяльності.

Результати контрольно-перевірочних занять із практичними працівниками виправних колоній, які проходили навчання в Інституті кримінально-виконавчої служби протягом 2011–2015 рр., свідчать, що рівень професійної підготовки потребує підвищення. На жаль, близько 60% співробітників не володіють повним обсягом знань законодавчих та відомчих нормативно-правових актів, що регламентують різні напрями службової діяльності, а також способів і дій з вирішення проблемних, зокрема кримінальних ситуацій.

Співробітники оперативних підрозділів, відділу нагляду і безпеки не можуть належним чином здійснювати оперативне реагування на ускладнення оперативної обстановки, а також розробляти заходи щодо профілактики втеч; виявлення та ліквідації джерел і каналів надходження до засуджених заборонених предметів, виробів та

речовин, запобігання їх надходженню, збирання необхідної інформації під час вчинення злочинів проти особи, захоплення заручників, втеч, масових заворушень, а також для оцінювання оперативної обстановки» [10, с. 209].

Вважаємо, що подібний моніторинг кримінологічної професійної компетентності практичних працівників кримінально-виконавчих установ має проводитися під час кожного заїзду курсів підвищення кваліфікації в навчальних закладах ДКВС України з прийняттям відповідних записів і повідомленням їх результатів із відповідними рекомендаціями практичним підрозділам, від яких були направлені на навчання відповідні співробітники.

Водночас у зарубіжній кримінологічній науці питанням професійної підготовки пенітенціарного персоналу щодо запобігання вчиненню засудженими під час відбування покарання нових злочинів приділяється значна увага. Через це окремі вчені розробили проект спецкурсу «Організація діяльності установ виконання покарань щодо запобігання злочинам і порушенням режиму» [16, с. 376–385]. Проведений нами аналіз теоретичної моделі такого навчального курсу свідчить про його актуальність і доцільність адаптації до умов функціонування кримінально-виконавчої системи України.

Підводячи підсумки викладеного, зазначаємо, що проблема запобігання вчиненню засудженими нових кримінальних правопорушень має передбачати комплекс заходів, які включають у себе оптимальне поєднання загальносоціальних (організаційно-правових, соціально-економічних тощо), спеціально-кримінологічних (оперативно-розшукових та виправних), індивідуально-профілактичних і віктимологічних заходів впливу, здійснюваних взаємодії суб'єктів кримінально-виконавчої системи з дотриманням принципів, напрямів, форм та методів як відомчої, так і міжвідомчої взаємодії, а також упровадження запобіжно-орієнтованого спецкурсу до навчальних планів підготовки фахівців у навчальних закладах ДКВС України.

При цьому зауважимо, що результати запобіжної діяльності мають комплексно оцінюватися з виділенням ролі в цьому процесі кожного суб'єкта, ураховуючи його рівень компетенції (повноважень) і ступінь відповідальності. За таких обставин має підвищитися рівень довіри до кримінально-виконавчої системи завдяки тому, що кримінально-виконавче відомство не повинно нести абсолютну відповідальність за стан рецидивної (постпенітенціарної) злочинності.

За результатами аналізу кримінально-виконавчої політики як засобу запобігання злочинності сформульовано пропозицію запровадити в Україні систему моніторингу рецидиву злочи-

нів, вчинених особами після відбуття покарань, пов'язаних з позбавленням волі.

Література

1. Бандоля Л.Г. Кримінологічні засади запобігання ухиленню від відбування покарання, не пов'язаного з позбавленням волі (за матеріалами кримінально-виконавчої інспекції): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2013. 263 с.
2. Богатирьов І.Г. Кримінальні покарання, не пов'язані з позбавленням волі (теорія і практика їх виконання кримінально-виконавчою інспекцією): дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2006. 500 с.
3. Богатирьов І.Г. Теорія і практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних з позбавленням волі: монографія. Київ: Атіка, 2005. 312 с.
4. Богатирьов І.Г., Халимон С.І. Кримінально-виконавча інспекція як суб'єкт запобігання злочинам: монографія. Харків: Харків юридичний, 2009. 320 с.
5. Богатирьова О.І. Служба пробації як аналог кримінально-виконавчої інспекції: монографія. Київ: Леся, 2012. 320 с.
6. Богатирьова О.І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні: монографія. Київ: Дакор, 2013. 368 с.
7. Боднар І.В. Кримінологічні засади запобігання вчиненню злочинів у кримінально-виконавчих установах закритого типу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2012. 19 с.
8. Зубов Д.О. Запобігання злочинам, що вчиняються у кримінально-виконавчих установах відкритого типу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право». Харків, 2013. 18 с.
9. Кара И.С. Криминологическая характеристика и профилактика преступлений, совершаемых условно осужденными несовершеннолетними: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». Рязань, 2009. 25 с.
10. Копотун І.М. Запобігання злочинам, що призводять до надзвичайних ситуацій у виправних колоніях: монографія. Київ: Золоті ворота, 2013. 472 с.
11. Копотун І.М. Теоретико-прикладні та правові засади запобігання злочинам, що зумовлюють виникнення надзвичайних ситуацій у виправних колоніях України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Одеса, 2014. 40 с.
12. Любович А.О. Прокурорський нагляд за законністю застосування заходів дисциплінарної відповідальності до осіб, що відбувають покарання у вигляді позбавлення волі. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2003. Вип. 21. С. 188–190.
13. Про Концепцію державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: Указ Президента України від 08 листопада 2012 р. № 631/2012. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/631/2012>.
14. Про пробацію: Закон України від 05 лютого 2015 р. № 160-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 93.

15. Смирнова И.Н. Воспитательная работа в механизме предупреждения совершения преступлений осужденными, состоящими на учете уголовно-исполнительных инспекций: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Судебная власть, прокурорский надзор, организация правоохранительной деятельности, адвокатура». Рязань, 2003. 20 с.

16. Старков О.В. Криминопеналогия: учеб. пособ. Москва: Экзамен, 2004. 480 с.

17. Сычев А.И. Формирование правопослушного поведения несовершеннолетних в воспитательных колониях: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Уфа, 2004. 195 с.

18. Халимон С.І. Запобігання злочинам серед осіб, які перебувають на обліку в кримінально-виконавчій інспекції: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Дніпропетровськ, 2008. 255 с.

19. Шандула О.О. Прокурорський нагляд за додержанням законів при виконанні покарання у виді арешту. Форум права. 2013. № 3. С. 757–763. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_124.pdf.

Анотація

Шкута О. О. Сучасні проблеми реалізації кримінально-виконавчої політики як засобу запобігання злочинності: теоретико-прикладний аспект. – Стаття.

У статті розкрито аналіз сучасних проблем реалізації кримінально-виконавчої політики як засобу запобігання злочинності.

Ключові слова: кримінально-виконавча політика, засоби запобігання злочинності, місця позбавлення волі.

Аннотация

Шкута О. О. Современные проблемы реализации уголовно-исполнительной политики как средства предотвращения преступности: теоретико-прикладной аспект. – Статья.

В статье раскрыто анализ современных проблем реализации уголовно-исполнительной политики как средства предотвращения преступности.

Ключевые слова: уголовно-исполнительная политика, средства предотвращения преступности, места лишения свободы.

Summary

Shkuta O. O. Modern problems of implementation of criminal-executive policy as a means of crime prevention: theoretical and applied aspect. – Article.

The article analyzes the current problems of the implementation of criminal-executive policy as a means of crime prevention.

Key words: criminal-executive policy, means of preventing crime, places of deprivation of liberty.